

מן הבחינה הפאליאוגראפית יש להעיר שצורת האותיות בכתובת זו דומה מאוד לכתב השכיח על-גבי הגלוסקמאות. מעניין אופן חיבור האותיות נז'ן ויו"ד בכלל ושלושת האותיות במלה בני בפרט. הדבר חוזר תמיד ונעשה בכוונה. היו"ד מתארכת לשם התחברותה עם הנז'ן וכתוצאה מכך היא נכתבת לעתים גדולה גם כשאינה צריכה להתחבר עם אות אחרת. תופעה דומה יש למצוא בכתובת מונומנטלית אחרת והיא ציון עווייה מלך יהודה (17). שם מתחברות כל האותיות הניתנות להתחבר, עד-כי יש לראות בכך סגנון כתיבה אופייני. אשר לפ"א שבסוף יוסף, הרי חלופי צורות האותיות מנצפ"ך הם תופעה רגילה בתקופה זו.

(17) ר' סוקניק, תרביץ ב', ג', ע' 290; לוחות א'—ב'.

שתי מצבות יהודיות מציפורי

מאת א. ל. סוקניק

רק שרידים יהודיים מועטים הגיעו אלינו מהעיר ציפורי בגליל, שתפסה מקום חשוב כע"כ בדבריימי עמנו לפני חרבן הבית השני ובמשך מאות שנים לאחריו (1). ברשימתי זאת הנני מפרסם שתי מצבות קברים של חכמים יהודיים מציפורי, השמורות באוסף בית-הנכות לעתיקות היהודים של האוניברסיטה העברית. לצערי, אין באפשרותי להגיד משהו על זיהותם של החכמים הנזכרים בהן, וכמו-כך אין אני יכול לקבוע, בגלל הכתב בלתי-המשוכלל שעל המצבות, את זמןן ביתר דיוק. הרושם שלי הוא שהכתובת הראשונה קודמת בזמן לשנייה. זו האחרונה כבר שייכת לתקופת שלטון ביזנטיה בארץ-ישראל.

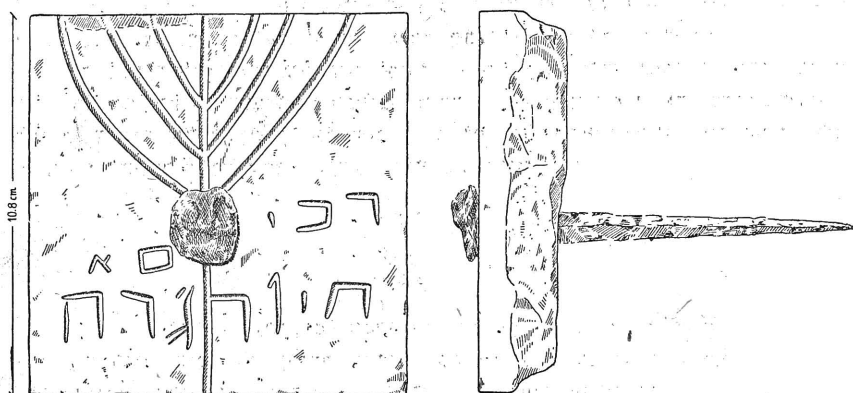
א'

כאשר ניקינו בשנת 1930 את קבר בנאת יעקוב בציפורי (2), נודע לי כי זמן קצר לפני-כן נמצאה בקבר ליד הכפר אבן-מצבת ועליה כתובת יהודית. האבן נמסרה על-ידי בעל הקרקע, שבה נתגלה הקבר, לוודיע אפ', קצין המחוז שבנצרת. פניתי לנ"ף, והוא הואיל בטובו למסור אותה לאוסף של האוניברסיטה. מר ריצ'מונד ששימש אז מנהל מחלקת העתיקות של ממשלת ארץ-ישראל הסכים אחר-כך להשאירה אצלנו. בעל הקרקע שבו נתגלתה המצבה הראה לי גם את הקבר, שבאותה שעה כבר היה ריק לגמרי ושימש לו מחסן לקש. הקבר היה חצוב בסלע והכיל בשני צדיו אצטבאות. לפי דבריו נמצאה האבן מונחת על אחת האצטבאות שבקבר. המצבה (ר' לוח ד', ציור 1) עשויה לוח שיש אפור, מוחלק מאותו הצד המכיל את הכתובת ובלתי-מעובד מצדו האחורי. הלוח הוא ריבוע קטן—10.8 ס"מ ארכו ורחבו, ועביו 2.3 ס"מ. באמצע הלוח מנוקב חור ובו עדיין תקוע מסמר של ברזל.

(1) ר' ספר הישוב א', א', בערך: ציפורי; שם גם ביבליוגרפיה.

(2) ר' א. ל. סוקניק, משרידי ציפורי, תרביץ ג', א', ע' 108 ואילך.

11.2 ס"מ ארכו (ר' ציור א'). מכאן שהלוח היה קבוע בקיר שבקבר, יש לשער — מעל למשכבו של הנפטר.

ציור א'

לכל גובה צדו החיצוני של הלוח חקוקה מנורה בעלת שבעה קנים. דמות המנורה מראה רק את הקנים והירך של המנורה, וחסר בה הכן בעל שתי הרגליים המצוי בציורים ממיין זה. לשני צדי הירך, מתחת לקנים, חקוקה בשתי שורות הכתובת:

1. רב(?) יסא

2. חיורורה

ש' 1. — רב(?) . בארץ ישראל כידוע היה תואר החכמים רבי, בניגוד לכבל ששם היו נקראים רב. ברם, באחדות מן הכתובות שנחגלו בארץ מצוי התואר רב (3). האם יש לחשוב כי למרות הכתיב רבי, היו מבטאים בדיבור רב? מפאת הראש הרחב של המסמר, המכסה את החלק העליון של השטח מתחת לקני המנורה קשה לדעת אם היתה פה עוד יו"ד נוספת כהתחלת השם שלאחר התואר. נסינו לגרר קצת את המתכת של אחורי ראש המסמר, ונראה שבצד שמאל של הירך אין עוד אות אחת מלבד שתי האותיות סא, אבל יתכן שבימינה של ירך המנורה יש עוד אות יו"ד. ואולי משמשת האות יו"ד שאחרי האות בי"ת גם סופה של תיבת רבי וגם התחלתה של תיבת יסא כאחת? יסא — אחד הקיצורים של השם יוסף. בין חכמי התלמוד נזכרים ר' ייסא ערקי, ר' יסא בר אחא, ר' יסא קוצירא וכו' (4).

ש' 2. — חיורורה — מובנה של המלה הזאת יכול להיות אֶתְנִיקוֹן או כינוי. אני נוטה יותר לראות בה כינוי, שניתן לחכם זה על שם מום שהיה בו. החוורור נמנה בין בעלי המומים של העין (כנראה חיורורן באישון העין): תנו רבנן עור בין סומא בשתי עיניו בין סומא באחת מעיניו. חוורור והמים הקבועין מנין וכו' (5). פרופ. י. ג. אפשטיין מסכים אף הוא לדעה שיש לראות בזה כינוי על שם מום, כשם שר' יוסי אחר נקרא החרום (6).

(3) ר' גם הכתובת השנייה.

(4) ר' א. היימאן, תולדות תנאים ואמוראים ב', ע' 742. (5) ר' בכור' מ"ד, ע"א.

(6) מר ג. אלון, הנוטה לראות במלה זו אתניקון, מניח שבפסקה בירושלמי (מו"ק פ"א, ד'): (6)

ב'

אבן מצבה זו (ר' לוח ד', ציור 2) נרכשה על-ידי מאת אחד הפלאחים מציפורי בשנת 1929. עזר לי ברכישה זו אכר מכפר תבור, מר מיכאל גיבליוק. המצבה עשויה אבן גיר קשה מאוד. ארכה 26.5 ס"מ, רחבה 22 ס"מ ועובייה 10 ס"מ. הצד הקדמי המכיל את הכתובת מוחלק, ויתר הצדדים נשארו בלתי מעובדים. למרות צורתה בלתי-הישירה של האבן, יש לחשוב בוודאות שלף חסר ממנה כלום והכתובת נשתמרה בשלמותה. הכתובת היא בת שלוש שורות:

1. תיק רב
2. מניסם
3. דניאל

ש' 1. — תיק — תעתיק של המלה היוונית $\eta\alpha\lambda\iota$. עיקר, מובנה של מלה יוונית זאת הוא ארון, תיבה או קופסה להחזיק בהם חפצים. במובן זה מופיעה מלה זו גם במשנה: תיק הסיף והסכין⁷; מצילין תיק הספר עם הספר. תיק התפילין עם התפילין⁸; וכו'. אותה מלה יוונית נתקבלה אחר-כך כציון מקום מנוחת גווית המת או הקבר בכלל⁹. במובן קבר מוצאים אותה ($\eta\alpha\lambda\iota$, $\eta\alpha\lambda\iota$) בהרבה כתובות נוצריות על גבי קברים⁹. גם על אחת המצבות היהודיות שנתגלו בבית הקברות היהודי ביפו מופיעה המלה $\eta\alpha\lambda\iota$ כציון הקבר¹⁰. במובן של מקום מנוחה נמצאת מלה זו, תייקא, בתרגום יונתן. את הפסוק: לא תהיה לכם תקומה לפני איביכם מתרגם הנ"ל: ולא תהא לכון תייקא למיקם קדם בעלי דבכיון¹¹.

רב — לתואר זה ראה הנאמר בפרק הקודם. פה אין ספק שכתוב רב ולא רבי. ש' 2. — מניסם — תעתיק של אחד השמות $M\eta\eta\sigma\iota\varsigma$, $M\eta\eta\sigma\acute{\epsilon}\alpha\varsigma$ ¹². בספרות התלמודית נמצאים השמות מנסיא, מנישא וכד' שבודאי מוצא אחד להם ולשם המצוי כאן (שמעון בן מנסיא, ר' מנסיא, יוסי בר מנישא וכו')¹³. ש' 3. — דניאל — האותיות ד' בראש המלה ול' בסופה לא נחקקו יפה. אולם עצם הקריאה אינו מוטל בספק. אין לדעת אם לרב מניסם היו שני שמות, יווני ועברי, או שאביו נקרא דניאל, ועל דרך הלשון היוונית נשמטה המלה בר או בן. ההשערה השנייה מתקבלת יותר על דעתי.

דבי שמעון בן לקיש הוה מעייני תינין בברברית אתון ליסטין וגנבון מנהון בלייא, יש אולי למצוא מקום חברברית = חזררה (בהשמטה דיאלקטית של החי"ת, תופעה מצוייה בארמית של ארץ-ישראל).

(7) ר' כל' פט"ז, מ"א.

(8) ר' שבת פט"ז, מ"א.

(9) P. Thomsen, *Die lateinischen und griechischen Inschriften der Stadt*

Jerusalem, ZDPV XLIV (1921), Nos. 88, 102, 116, 123

(10) ר' ספר הישוב א', א', בערך יפו (ע' 84, כתובת מס' 33).

(11) ר' ויקי כ"ה, ל"ו.

(12) Pape Bensele, *Woerterbuch der griechischen Eigennamen*, s. v. ר'

(13) S. Krauss, *Griechische u. lateinische Lehnwoerter im Talmud*, s. v. מנסיא